

Přednáška č. 1

Úvod do lidských práv; vnitrostátní, komunitární a mezinárodněprávní nástroje ochrany lidských práv

1. Vývoj základních práv

- u jejich zrodu v dnešním pojetí stálo zejména vlastnické právo: „Král chudl a poté, co byl kvůli tomu přinucen obrátit se na parlament, musel vyměnit konstituční práva za příjmy“; „bohatnutí lidí a rostoucí králova závislost na nich ho přinutily udělit poddaným práva a svobody“ (viz R. Pipes: Vlastnictví a svoboda, Argo, 2008): potvrzení – Magna Charta Libertatum (1215 – Jan Bezzemek po návratu z neúspěšného válečného tažení do Francie – nebude vypisovat daně bez souhlasu parlamentu; nedotknutelnost svobody jednotlivce).
- myšlenka nezadatelných práv jde ruku v ruce s principem „král vládne, ale nevlastní“ – zcela jiná struktura vlastnictví

Další konkrétní historické dokumenty:

- **Petition of Rights** – podepsána Karlem I. v GB v roce 1628, dle ní nemůže být nikdo nucen poskytovat dary, půjčky, dobročinné prostředky či daně nebo být zatěžován jinými opatřeními, které by neschválil parlament; nikdo nesmí být potrestán jinak než na základě pravomocného rozsudku příslušníků jeho stavu a podle práva země
- potvrzením teze, že nejpodstatnější kauzy vznikly na bázi banalit, budiž soud s **Johnem Hampdenem** v letech 1637-1638: odmítl zaplatit 20 šilinků (pozn.: jeho roční příjem se odhadoval na 1500 liber) ve formě daní na výstavbu loďstva. U soudu sice prohrál poměr hlasů 5:7), nicméně poprvé se poddaný postavil u soudu proti panovníkovi; v roce 1640 navíc dolní sněmovna tento rozsudek zrušila stejně jako celou daň, kterou shledala protizákonnou
- **Habeas Corpus Act** (1679) – nedotknutelnost svobody jednotlivce: o zbavení svobody může rozhodovat jen nezávislý soud a nikdo nesmí být odňat zákonnému soudci (položeny základy práva na spravedlivý proces)
- **Bill of Rights** (*An Act Declaring the Rights and Liberties of the Subject and Settling the Succession of the Crown 1689*) – jakýsi první katalog ZP: garance petičního práva, práva svobodných voleb, svobody slova v parlamentu a zákaz krutých trestů
- **Act of Settlement** (1701): záruky soudcovské nezávislosti
- **Virginia Declaration of Rights** (12. 6. 1776) – nezadatelnost lidských práv a nutnost nezávislosti:

„I That all men are by nature equally free and independent, and have certain inherent rights, of which, when they enter into a state of society, they cannot, by any compact, deprive or divest their posterity; namely, the enjoyment of life and liberty, with the means of acquiring and possessing property, and pursuing and obtaining happiness and safety.

II That all power is vested in, and consequently derived from, the people; that magistrates are their trustees and servants, and at all times amenable to them.

XII That the freedom of the press is one of the greatest bulwarks of liberty and can never be restrained but by despotic governments.

XV That no free government, or the blessings of liberty, can be preserved to any people but by a firm adherence to justice, moderation, temperance, frugality, and virtue and by frequent recurrence to fundamental principles.

XVI That religion, or the duty which we owe to our Creator and the manner of discharging it, can be directed by reason and conviction, not by force or violence; and therefore, all men are equally entitled to the free exercise of religion, according to the dictates of conscience; and that it is the mutual duty of all to practice Christian forbearance, love, and charity towards each other.

- **Deklarace nezávislosti USA** (4. 7. 1776) – Thomas Jefferson, Franklin, Adams + 17. 9. 1787 **U. S. Constitution + Bill of Rights** (prvních deset dodatků 1791)
- **Deklarace práv člověka a občana** (1789) – Francie, dodnes součástí její ústavy
- **Všeobecná deklarace lidských práv** (1948)
- **Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod** (1950)
- **Mezinárodní pakt o občanských a politických právech** (1966)
- **Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech** (1966)
- **Charta základních práv EU**

2. Členění základních práv

- rozdíl právo a svoboda je velmi relativní
- dle obsahu: (1.) základní, (2.) politická, (3.) práva národnostních menšin, (4.) hospodářská, sociální, kulturní (5.) soudní a jiná právní ochrana
- dle generací
- dle statusů (G. Jellinek): (1.) status negativus, (2.) status activus, (3.) status positivus, (4.) status pasivus – základní povinnosti
- dle nositelů práv (právnícké osoby vs. fyzické osoby; zvláštní postavení veřejnoprávních korporací včetně státu; občané vs. cizinci)
- dle možností omezení: jen formou zákona a v taxativně uvedených případech (např. čl. 19 odst. 2 LZPS). Přitom je však nutno šetřit podstaty ZP a postupovat nediskriminačně a respektovat případná další pravidla pro omezení, která se vztahují k tomu konkrétnímu právu (čl. 11 odst. 4 LZPS). Určitě však nelze s vaničkou vylévat i dítě; resp. pro stromy nevidět les – limitem je zejména čl. 4 odst. 4 LZPS „ *Při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu. Taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena.* “
- nutno vidět ZP komplexně, tj. limitují se i vzájemně (princip vyváženosti ZP): klasický příklad ochrana osobnosti vs svoboda projevu - nález sp. zn. I. ÚS 367/03 (sv. 36, Rejžek vs Vondráčková)
- dle způsobu domáhání – přímo či prostřednictvím zákonů (odlišné postavení sociálních práv – lze se domáhat jen na základě zákona)

3. Kolize základních práv

- řešení zejména prostřednictvím principu proporcionality.

ÚS sp. zn. Pl. ÚS 25/97, in: Sbírka nálezů a usnesení, sv. 11, str. 25 a násl.: „Jedním z esenciálních znaků právního státu je [...] princip přiměřenosti, který předpokládá, že opatření, omezující základní lidská práva a svobody, nesmějí svými negativními důsledky přesahovat pozitiva, která představuje veřejný zájem na těchto opatřeních.“

Tříprvkový test:

Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 4/1994 (sv. 4, anonymní svědek)

(1.) zásada vhodnosti (Je sledovaný cíl legitimní? Je sledován a prosazován cíl nezbytný ve svobodné demokratické společnosti?)

(2.) zásada potřebnosti (Je dáno racionální spojení mezi cílem a prostředky vybranými k jeho prosazení?)

(3.) zásada poměrování v kolizi stojících základních práv (Existují alternativní způsoby dosažení cíle, jejichž využití by učinilo zásah do základního práva méně intenzivní, popř. jej zcela vyloučilo?)

Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 41/02 (sv. 32, utajované skutečnosti)

Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 3/02 (sv. 27, spodní hranice pokuty)

4. Modely ústavního soudnictví

A. Hamilton¹, „žádné stanovisko nevychází z jasnějších principů než toho, že každý úkon delegované moci, který odporuje smyslu pověření, v jehož rámci je prováděn, je neplatný. Proto nemůže být platný žádný zákonodárný výnos odporující ústavě. Popřít tento závěr by znamenalo tvrdit, že zástupce je výše než jeho nadřízený, že sluha je nad svým pánem, že poslanci zastupující lid jsou nadřazeni lidu samému a že osoby jednající na základě jisté pravomoci mohou činit nejen to, k čemu je pravomoc neopravňuje, nýbrž i to, co jim zakazuje.“

Rozsudek NS **Marbury versus Madison** (1803) – chvála banalit: „pokud je ústava nejvyšším svrchovaným zákonem, který není možné měnit běžnými prostředky, pak běžný zákon, který je s ní v rozporu, nemůže platit.“ „Je významnou úlohou a povinností soudní moci říci, co je zákon.“

- V České republice se jedná o model **specializovaný a koncentrovaný**; opakem je model difuzní, všeobecný
- základem je čl. 83 Ústavy (ÚS je soudním orgánem ochrany ústavnosti.)
- názorně předvést, kdy teprve se dostane ke slovu, **subsidiarita přezkumu** Ústavním soudem:

OS – KS – případně NS – ÚS – ESLP (obnova řízení)

- co se stane v případě kasace

¹ Federalista č. 78, in: A. Hamilton, J. Madison, J. Jay, *Listy federalistů*, Univerzita Palackého, Olomouc, 1994, str. 416.

Nález sp. zn. Pl. ÚS 15/01 (sv. 24, str. 222-223; obdobně nález sp. zn. III. ÚS 150/03, sv. 31, str. 149): Více instancí neznamená více spravedlnosti (navíc napětí mezi spravedlností a právní jistotou): „žádný právní řád není a nemůže být z hlediska soustavy procesních prostředků k ochraně práv, jakož i z hlediska soustavy uspořádání přezkumných instancí budován ad infinitum. Každý právní řád přináší a nutně musí přinášet i určitý počet chyb. Účelem přezkumného, resp. přezkumných řízení může být reálně takováto pochybení aproximativně minimalizovat, a nikoliv bezezbytku odstranit. Soustava přezkumných instancí je proto výsledkem poměřování na straně jedné úsilí o dosažení panství práva, na straně druhé efektivity rozhodování a právní jistoty. Z pohledu tohoto kritéria je zavedení mimořádných opravných prostředků, čili prodlužování řízení a prolomení principu nezměnitelnosti rozhodnutí, která již nabyla právní moci, adekvátní toliko v případě důvodů výjimečných.“

Difuzní model kontroly ústavnosti:

- **incidentnost a konkrétnost**, tzn. obecné soudy se otázkou ústavnosti zabývají pouze v souvislosti s konkrétním sporem, a to jako otázkou předběžnou, kdy v případě protiústavnosti např. konstatují, že zákon v konkrétním případě nelze použít.
- soudní orgány v rámci svojí rozhodovací činnosti interpretují ústavu a zákony tak, aby je mohly **uplatňovat v konkrétních případech**, které řeší. Přitom však musí respektovat hierarchii právních norem a pokud soudce dospěje k závěru, že určitá právní norma, kterou má aplikovat, je v rozporu s ústavou, nesmí ji aplikovat a *sám použije přímo ústavu*.
- Rozhodnutí obecných soudů (resp. "decentralizovaných ústavních soudů") jsou **závazná toliko inter partes**, nikoliv erga omnes. Soudy se tak při svém rozhodování řídí zásadou *stare decisis*, kterou můžeme interpretovat tak, že **soud je vázán judikaturou nadřízených soudů stejně jako svojí vlastní judikaturou dřívější**. Soudce hledá k vyřešení určitých problémů pravidla (*rules*) v dřívějších rozhodnutích a na jejich základě vytváří obecné zásady (*principles*), s jejichž pomocí případ vyřeší. Ke **změně judikatury proto může v zásadě dojít pouze tehdy, když se změní reálné poměry**, za nichž byla vydána starší rozhodnutí, pokud si větší počet dřívějších rozhodnutí protiřečí nebo pokud se starší rozhodnutí ukázalo jako velmi nepraktické. Je však nutno zdůraznit, že změna je možná zpravidla nezávisle na subjektivním názoru soudce, tzn. je vázána na "objektivní skutečnosti". Právo "*write-of-certiorari*" bylo u Nejvyššího soudu USA zavedeno v roce 1925.

Centralizovaný model ústavního soudnictví

- ústavní soudnictví je vyhrazeno **zvláštním, specializovaným orgánům soudního typu** a posuzování otázek ústavnosti tedy nepřísluší obecným soudům, tj. důsledněji je také respektován princip oddělení moci zákonodárné a soudní, než tomu je u systému difuzního (ústavní soudy totiž bývají označovány za tzv. negativního zákonodárce). To mimo jiné znamená, že obecné soudy jsou zásadně povinny aplikovat i takové právní předpisy (jejich některá ustanovení), o nichž mají pochyby, zda jsou ústavně konformní (v České republice pouze zákony, nikoliv podzákoné předpisy).
- možnost **abstraktní kontroly ústavnosti**, tzn. ústavní soud se může zabývat ústavností určitého právního předpisu bez splnění toho, že na jeho základě byla konkrétním zásahem státního orgánu porušena některá ústavně zaručená základní práva nebo svobody stěžovatele. Rozhodnutí ústavního soudu ve věcech přezkumu ústavnosti

právních předpisů má všeobecně závaznou povahu, tj. **účinky erga omnes** a nikoliv inter partes.

Preventivní kontrola norem – viz Lisabonská smlouva

Represivní (aposteriorní) kontrola norem

Doporučená literatura k dalšímu studiu:

Wagnerová, Šimíček, Langášek, Postpíšil a kolektiv: Komentář Listiny základních práv a svobod, Wolters Kluwer ČR, 2012

Vzor citace:

Kmec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M. Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, 1687 s.

Alexy, Robert: Theorie der Grundrechte, Suhrkamp, 1994

Holländer, Pavel: Základy všeobecné státovědy, Aleš Čeněk, 2009

Pipes, Richard: Vlastnictví a svoboda, Argo, 2008

Wagnerová, Eliška: Základní práva (in: Bobek/Molek/Šimíček: Komunistické právo, MU, Brno, 2009, str. 330 a násl.), dostupné na www.komunistickepravo.cz